

УДК 330.342

Шуміло О.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету
будівництва та архітектури

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

THE SYSTEM APPROACH IN THE PROCESS OF RETAIL COMPANY'S ECONOMIC SECURITY EXAMINATION

АНОТАЦІЯ

Відповідно до основних ознак, економічна безпека підприємства відповідає ознакам системи. Зазначені у статті аспекти підтверджують властивості системи, що зумовлює об'єктивність використання системного підходу для дослідження економічної безпеки роздрібного підприємства торгівлі. Під час дослідження систему економічної безпеки роздрібного підприємства розглянуто як підсистему соціально-економічної системи торговельно підприємство, визначено її цілі, завдання та сформульовано основні принципи організації і функціонування.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, система, системний підхід, роздрібна торгівля, торговельно підприємство.

АННОТАЦИЯ

В соответствии с основными признаками, экономическая безопасность предприятия отвечает признакам системы. Указанные в статье аспекты подтверждают свойства системы, что приводит к объективному использованию системного подхода при исследовании экономической безопасности розничного предприятия торговли. В ходе исследования систему экономической безопасности розничного предприятия рассмотрено как подсистему социально-экономической системы торговое предприятие, определены ее цели, задания и сформулированы основные принципы организации и функционирования.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, система, системный подход, розничная торговля, торговое предприятие.

ANNOTATION

The author has determined that, in the accordance with the main properties, the company's economic security conforms to properties of the system. Aspects mentioned in the article confirm properties of the system. This stipulates objectivity of system approach application for the retail company's economic security examination. In the process of research, the retail company's economic security system has been considered as a subsystem of a social and economic system «trade company».

Keywords: economic security, company, system, system approach, retail company.

Постановка проблеми. Сучасне нестабільне соціально-економічне становище у світі та в країні має значний негативний вплив на підприємства роздрібної торгівлі, які є чутливими до дестабілізуючих зовнішніх та внутрішніх факторів. Для ефективного функціонування та подальшого розвитку підприємств роздрібної торгівлі за несприятливих умов навколишнього середовища, має постійно підтримуватися необхідний рівень їх економічної безпеки. З цією метою необхідним є формування науково обґрунтованої системи економічної безпеки на кожному підприємстві, що потребує розробки

методологічних засад управління економічною безпекою підприємств торгівлі на базі застосування системного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження економічної безпеки підприємства з позиції системного підходу відображено у працях багатьох науковців, серед них Н. Реверчук, А. Кашин, Я. Гончарук, М. Флейчук, Н. Подлужна, О. Ляшенко, Л. Шемаєва, Т. Васильцев, М. Чорна та інші. Проте це питання залишається недостатньо вивченим, оскільки поняття економічної безпеки підприємства є відносно новим для вітчизняної економічної науки, і потребує подальших досліджень.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки роздрібних підприємств торгівлі.

Основна частина. Загальна теорія систем досліджує загальні закономірності розвитку та функціонування економічних систем. Автором загальної теорії систем є австрійський біолог-теоретик Людвіг фон Берталанфі. Він достатньо вдало сформулював загальні принципи теорії систем та розробив і запропонував емпірично-інтуїтивний підхід до проведення системних досліджень [1]. Взагалі, системний підхід визначається як методологія дослідження об'єктів, систем, які мають зовнішнє оточення, а також внутрішню структуру [2].

Системний підхід – поняття, що підкреслює значення комплексності, широти охоплення і чіткої організації у дослідженні, проектуванні та плануванні. Системний підхід спирається на відомий діалектичний закон взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ у світі й суспільстві. Він вимагає розглядати досліджувані явища й об'єкти не тільки як самостійну систему, а і як підсистему певної великої системи [4].

У науковій літературі існує багато думок, щодо визначення економічної безпеки підприємства як системи. Економічну безпеку підприємства визначають як систему активного захисту від можливих матеріальних, людських і фінансових втрат, за якої реальні чи можливі збитки будуть меншими від встановлених норм [3]. На думку А. Кашина, система економічної безпеки підприємства – сукупність погля-

дів ідей, цільових установок, що направлені на забезпечення стабільного функціонування підприємства. Вона включає заходи, шляхи, напрямки досягання поставлених завдань та забезпечення умов для досягнення цілей бізнесу в умовах невизначеності та заходи запобігання діям внутрішніх і зовнішніх загроз [5]. Переважно під системою економічної безпеки підприємства розуміють комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту пріоритетних інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз [6]. Досить актуальним є підхід до визначення економічної безпеки як стану розвитку економічної системи, що забезпечує її ефективне функціонування засобами належного використання внутрішніх і зовнішніх чинників з урахуванням інтересів майбутніх поколінь, а також здатність до відтворення та результативного протистояння внутрішнім і зовнішнім впливам [7].

Аналізуючи дослідження науковців, можна виділити декілька суттєвих переваг системного підходу, які зумовлюють його наукове і практичне розповсюдження та необхідність застосування у сфері економічної безпеки. Отже, системний підхід:

- дозволяє встановити оптимальний ступінь аналітичного розчленування об'єкта і визначити таку адекватну «аналітичну одиницю», що надалі не розкладається. Це дає змогу встановити найцінніші структурні та динамічні властивості об'єкта, що зумовлюють його цілісне функціонування;

- породжує новий спосіб проведення досліджень, який має можливість максимально повно встановити типологію, структуру та логіку взаємозв'язків елементів об'єкта, що зумовлюють цілісність його функціонування;

- виводить наукове пізнання на принципово новий якісний рівень та забезпечує незрівнянно вищу пізнавальну цінність своїх висновків [8].

Використання системного підходу для дослідження та формування методологічних засад управління економічною безпекою роздрібних підприємств торгівлі дозволяє згрупувати усі фактори, що мають позитивний вплив на безпечне функціонування та розвиток підприємства. Системний підхід дає змогу визначити цілі, аналізувати конкретні дії, ситуації вирішити актуальні проблеми. При системному підході економічна безпека розглядається як цілеспрямована динамічна система, що підлягає впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, яка функціонує, розвивається, має свої критерії оцінки та спрямована на досягнення оптимального результату. Системний підхід сприяє більш точному пізнанню економічної безпеки, що у свою чергу сприяє забезпеченню та гарантуванню економічної безпеки та ефективному управлінню нею, на підставі чого роздрібне підприємство торгівлі, отримує стабільність

функціонування, стійкість розвитку та безпеку життєдіяльності.

Взагалі системою називають сукупність взаємопов'язаних елементів, які мають певні властивості, що утворюють єдине ціле, при взаємодії яких забезпечується досягнення зазначеної мети за визначений час.

Як основні властивості системи у економічній літературі виділяють ті, що характеризують: а) складність системи (багатокомпонентність), тобто система – це сукупність елементів з яких вона складається; наявність зв'язків між елементами; б) цілісність – підпорядкованість функціонування усіх компонентів системи одній загальній цілі; динамічність – властивість змінювати у часі свій стан; в) відкритість – наявність зв'язків із зовнішнім середовищем; г) методологію цілеспрямовування системи; д) параметри функціонування і розвитку системи.

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що застосування системного підходу дає можливість формування системи забезпечення економічної безпеки роздрібного підприємства торгівлі.

Відповідно до основних ознак, економічна безпека підприємства відповідає ознакам системи. По-перше, з досліджених визначень суті економічної безпеки, незважаючи на розбіжності в переліку, економічна безпека визначається як сукупність відповідних елементів, поєднання яких формує більш складну структуру. По-друге, економічна безпека підприємства розглядається з двох підходів – статичного та динамічного. А динаміка означає дію, розвиток, що також є характеристикою системи. По-третє, економічна безпека – система, орієнтована для якої є забезпечення стабільного функціонування і розвитку підприємства та захист його від загроз зовнішнього і внутрішнього середовища. Під час формування системи економічної безпеки підприємства використовуються критерії рівня, надійності, оптимальності. Також економічна безпека підприємства є системою, яка розвивається, і підлягає оцінці.

Щодо цілеспрямованості, то ціль – це така ситуація або область ситуацій, яка має бути досягнута при функціонуванні системи за певний проміжок часу. Існують суб'єктивні цілі – цілі, для яких створена система певним суб'єктом та об'єктивні цілі – стан ідеального майбутнього, до якого прагне система в своєму життєвому циклі.

Ціль може задаватися вимогами до показників результативності, ресурсоемності, оперативності функціонування системи або до траєкторії досягнення заданого результату. Як правило, ціль для системи визначається старшою системою, саме тою, в якій система, що досліджується, є елементом [9]. Враховуючи погляди науковців, зазначимо, що система економічної безпеки торговельного підприємства є підсистемою соціально-економічної системи – торговельне підприємство.

У процесі досягнення цілі вирішуються такі основні завдання системи економічної безпеки підприємств торгівлі: а) збір інформації та прогнозування щодо виникнення можливих загроз економічній безпеці; б) попередження можливих загроз; виявлення, аналіз та оцінка виникнення реальних загроз; в) прийняття рішень, щодо запобігання загрозам і захисту; г) розробка стратегії і тактики щодо забезпечення економічної безпеки; д) постійне вдосконалення системи економічної безпеки підприємства.

З урахуванням зазначених завдань щодо досягнення мети, умов конкурентної боротьби, специфіки діяльності торговельних підприємств будується система економічної безпеки підприємства.

Необхідно відзначити, що система економічної безпеки кожного підприємства торгівлі є суто індивідуальною. Її повнота і дієвість багато в чому залежать від існуючої законодавчої бази, виділених керівництвом підприємства матеріально-технічних і фінансових ресурсів, розуміння кожним із співробітників важливості забезпечення безпеки бізнесу, а також від знань і практичного досвіду відповідних працівників, що безпосередньо займається побудовою і підтримкою в «робочому стані» системи економічної безпеки [10].

Таким чином, організація і функціонування системи економічної безпеки підприємств роздрібно торгівлі повинні ґрунтуватися на певних принципах:

– принцип законності, що передбачає діяльність торговельного підприємства та забезпечення його економічної безпеки на законних підставах;

– принцип безперервності передбачає постійне, безперервне функціонування та виконання завдань системи економічної безпеки на підприємстві;

– принцип превентивних і реактивних заходів означає, що перевагу потрібно віддавати превентивним заходам, оскільки саме вони відіграють найважливішу роль та не дозволяють припустити виникнення загроз економічній безпеці. Реактивні засоби є вторинними, вони спрямовані на подолання негативного впливу дестабілізуючих чинників;

– принцип контролю передбачає здійснення постійного контролю керівництвом за системою економічної безпеки підприємства;

– принцип економічної доцільності передбачає, що витрати на організацію системи безпеки не повинні перевищувати рівень, при якому втрачається економічний зміст їх застосування;

– принцип диференціації заходів передбачає вибір заходів щодо подолання загроз залежно від їх характеру та ступеню важкості;

– принцип компетентності полягає у тому, що питаннями гарантування та забезпечення економічної безпеки підприємства повинні займатися професіонали, які володіють певними знаннями і навичкам, вміють оцінити

ситуацію щодо безпеки, та оперативно прийняти правильні рішення.

Дотримання усіх цих принципів забезпечує чітку логічно-послідовну діяльність усіх співробітників у напрямку реалізації заходів безпеки на підприємстві, що у свою чергу забезпечує ефективність системи економічної безпеки.

Елементами системи економічної безпеки підприємства є об'єкт та суб'єкт, що мають тісний взаємозв'язок. Об'єктом системи економічної безпеки торговельного підприємства вважається стабільний економічний стан підприємства у поточному періоді та в перспективі. Безпосередніми об'єктами захисту підприємства є ресурси, що складають основу господарської діяльності. Для підприємств торгівлі це фінансові, ринкові, товарні, матеріально-технічні, інформаційні, інтелектуально-кадрові, та інші. Суб'єкт системи економічної безпеки є значно складнішим, його діяльність обумовлюється характеристиками об'єкта та умовами зовнішнього середовища. До них належать: працівники власної служби економічної безпеки, правоохоронні органи, законодавчі органи влади, виконавчі органи влади, недержавні охоронні агентства тощо (рис. 1).

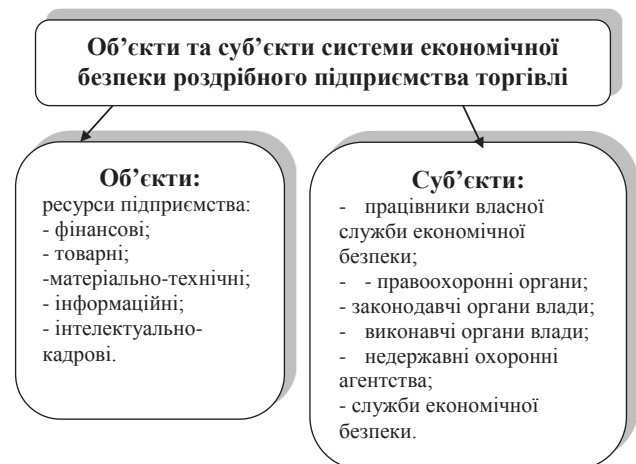

Рис. 1. Об'єкти та суб'єкти системи економічної безпеки роздрібно підприємства торгівлі

Однією із головних властивостей системи є відкритість, взаємодія із зовнішнім середовищем, зазначимо, що наявність негативних змін зовнішнього та внутрішнього середовища впливає на діяльність підприємства роздрібно торгівлі та обумовлює необхідність його захисту. Стан зовнішнього середовища – це найбільш впливовий фактор на діяльність підприємства, саме його несприятливі зміни створюють умови необхідності захисту інтересів підприємства шляхом забезпечення економічної безпеки, де економічна безпека розглядається як використання принципів сучасного менеджменту та як реакція на зміни у зовнішньому середовищі.

Внутрішній стан підприємства теж є вагомим фактором, адже можливість забезпечити стійкість підприємства, гарантувати ефективне

функціонування в теперішній період та розвиток в майбутньому залежить від внутрішнього стану підприємства, від взаємодії його структурних підрозділів. Окрім того, зазначимо, що фактори впливу на безпеку підприємства теж існують як ззовні, так і всередині підприємства.

Оскільки система економічної безпеки роздрібного підприємства є складною відкритою системою, то вона може досягати стану рухливої рівноваги.

Виходячи з принципу загальноекономічної рівноваги, рівноважна система передбачає рівність сукупної пропозиції сукупному попиту [11].

Стан рухливої рівноваги системи – це стан, при якому головні та структурні характеристики системи залишаються постійними і в той же час сама система діє та піддається впливу зовнішніх факторів, що цілком прийнятно для системи економічної безпеки підприємств торгівлі. Адже підприємства роздрібною торгівлі перебувають у постійному зв'язку із зовнішнім оточенням (споживачі, конкуренти, урядові установи, постачальники, фінансові організації, джерела трудових ресурсів та інші), які мають безпосередній вплив на підприємство та на його структурні підрозділи. Від зазначених зв'язків та впливів змінюється рівень економічної безпеки підприємства і стан рухливої рівноваги системи стає об'єктом управління, адже економічна безпека торговельних підприємств – це стан, що потребує постійного контролю, організації, гарантування та забезпечення.

Усі зазначені аспекти підтверджують власності системи, що зумовлює об'єктивність використання системного підходу для дослідження економічної безпеки роздрібного підприємства торгівлі.

Висновки. При дослідженні економічної безпеки підприємств роздрібною торгівлі варто використовувати системний підхід, що забезпечує більш глибоке дослідження явищ і процесів, також включає дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища та взаємозв'язків між ними. Систему економічної безпеки роздрібного підприємства розглядають як підсистему соціально-економічної системи торговельне підприємство, яка повинна реагувати на зміни щодо стану підприємства та бути спрямованою на забезпечення та гарантування стабільного функціонування підприємства та

розвитку його потенціалу за рахунок мінімізації загроз. Системний підхід до вивчення економічної безпеки підприємства прийнятний для подальших досліджень в області управління економічною безпекою роздрібних підприємств торгівлі, що має стати предметом нашого подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Берталанфи Л. Фон. Общая теория систем. Отбор проблем и результатов / Л. Фон Берталанфи // Системные исследования: ежегодник. – М.: Наука, 1969. – С. 30-54.
2. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг: учеб. / Р.А. Фатхутдинов. – СПб.: Питер, 2007. – 352 с.
3. Реверчук Н.Й. Управление экономической безопасностью предприятий структур: монография / Н. Й. Реверчук; Нац. Банк Украины. Львовский банк. Институт. – Львов: ЛБІ НБУ, 2004. – 196 с.
4. Рославцев Д.М. Конспект лекций з курсу «Организация і проектування логістичних систем» / Д.М. Рославцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://semestr.com.ua/boo>.
5. Кашин А.В. Экономическая безопасность предприятия: управление решения: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. экон. наук: спец: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» (экономическая безопасность) / А.В. Кашин. – М., 2008. – С. 21.
6. Пухальська Г.В. Економічна безпека підприємства: суть та її складові / Г.В. Пухальська, Г.О. Христинч // Вісник Хмельн. нац. ун-ту. ек. наук. – 2008. – № 6. – Т. 1. – С. 198-200.
7. Гончарук Я.А. Диференціація підходів до аналізу категорії «економічна безпека держави» / Я.А. Гончарук, М.І. Флейчук // Збірник наукових праць Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2009. – № 2. – С. 15-30.
8. Живко З.Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства: монографія / З.Б. Живко. – Львів: Ліга – Прес, 2013. – С. 474.
9. Качинський А.Б. Засади системного аналізу безпеки складних систем // А.Б. Качинський / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ» Євроатланти-інформ», 2006. – 336 с.
10. Хомів О.В. Особливості забезпечення економічної безпеки підприємств торгівлі в сучасних умовах / О.В. Хомів // Науковий вісник Львів. держ. унів. внутр. справ. – Серія: економічні науки: збірн. наук. праць. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 1. – С. 235-241.
11. Фирюлина Н.В. Экономическая безопасность региона в контексте национальной экономической безопасности Российской Федерации / Н.В. Фирюлина. – М.: МГУП, 2003. – С. 470-471.